

13^e editie Eo Wijersprijsvraag Verkwikkende Vergezichten – Regionaal Ontwerpen aan Gezondheid en Geluk

Juryverslag Regio Drenthe-Overijssel

Jury: Hugo de Jonge, Lea den Broeder en Jannemarie de Jonge.

Regionale juryleden: Marinke Steenhuis en Nelleke Vedelaar

Tekst: Mark Hendriks

Eerste prijs

Welzijnsoord Veenkoloniën

Strootman Landschapsarchitecten, Wouter van Eck (Voedselbosbouw)

Als het ergens nauw komt hoe ontwerpteam – allemaal afkomstig van buiten de regio – hun ideeën en voorstellen presenteren, zijn het wel de Drents-Overijsselse veenkoloniën. Het was in de eerste juryronde in januari al gememoreerd door regiojuryleden Marinke Steenhuis en Nelleke Vedelaar: dit gebied heeft zich lange tijd een wingewest gevoeld, een binnenlandse kolonie waar vanaf de zeventiende eeuw investeerders van elders het landschap op de schop namen voor de winning van turf. Die geschiedenis van uitbuiting en verwaarlozing, waarvan het rationele, lege en ietwat unheimische ontginningslandschap nog altijd het symbool is, is generaties later nog altijd voelbaar. Het wantrouwen jegens de overheid en partijen van buiten is groot, en de gezondheidsklachten en sociale problemen houden hier verband mee. Ziekte, armoede, psychische aandoeningen, werkeloosheid en stress komen relatief vaak voor. Daartegenover staan de hechte gemeenschapsbanden en het hoge arbeidsethos.

De drie teams hebben die ‘waarschuwing’ ter harte genomen en uitvoerig nagedacht over wat nodig is om met hun plannen aan te sluiten bij de identiteit en de volksaard van dit bijzondere gebied. Bijvoorbeeld door met doorwrochte analyses te laten zien dat je als ontwerper het gebied in de vingers hebt. Of door het verstandige besluit om ontwikkelingen niet in een keer te realiseren, maar uit te smeren over de tijd. De jury is blij dat de teams inzien dat het zeker drie generaties nodig heeft om een grootschalige landschapsherinrichting voor elkaar te krijgen.

Eén inzending had de ‘zachte landing’ tot speerpunt gemaakt. Het voorstel **Machtig mooie regio** draait om het in ere herstellen van het markesysteem, de bestuursvorm die in het grensgebied van Drenthe en Overijssel lange tijd heel gewoon was. In dit model maakten boeren afspraken over het gebruik en het beheer van de gemeenschappelijke gronden – graan op de essen, grazende schapen op de heide. De marken vormden hechte gemeenschappen, waarbinnen men elkaar te hulp schoot en een oogje in het zeil hield. Precies hierom juicht de jury de terugkeer van de marken toe. Het representeert een behapbare middenschaal voor gemeenschapsvorming, waar publieke opgaven samenvallen met de behoeften en wensen van bewoners en ondernemers. De bijna romantische intentie om recht te doen aan wat de gemeenschap zelf wil – nu en in de toekomst – kan mensen over de streep trekken: zo van, nu hebben jullie voor het zeggen.

Toch stelt de jury vast dat het team er niet in slaagt om de historische referentie van de marken stevig te positioneren in de huidige tijd. De jury betreurt het dat het voorstel een theoretische exercitie blijft, terwijl er best wat aanknopingspunten zijn om het idee van de marken in de Drents-Overijsselse praktijk te brengen. Denk aan het zogenoemde uitdaagrecht uit de Omgevingswet waarmee gemeenschappen al aan de slag kunnen, aan de gebiedsprocessen die overal in het land worden opgetuigd, of aan bestaande boerencoöperaties die aan de wieg kunnen staan van nieuwe marken.

Het grootste gemis is evenwel het gebrek aan een ruimtelijke uitwerking. Nergens wordt duidelijk hoe hetgeen binnen een marke besloten wordt het aanzien van het landschap beïnvloedt. Het team doet geen uitspraken over toekomstig landgebruik en wie waar morgen aan de slag gaat.

Dit geldt in zekere zin ook voor **Alles wat leeft, beweegt**. Kort en bondig: het analysesdeel is indrukwekkend, de ruimtelijke uitwerking schiet tekort. Om met het analysesdeel te beginnen: de jury is zeer onder de indruk van de wijze waarop dit (jonge) ontwerpteam grip heeft weten te krijgen op de complexiteit en aannemelijk weet te maken hoe door ruimtelijke interventies de gezondheid in

brede zin kan worden verbeterd. Het team ontleedt het gebied op consistente wijze aan de hand van vijf bewegingen: sociaal contact en gemeenschapszin, een gezond bodem- en watersysteem, nieuwe natuur, andere economische ketens en regionale samenwerking. Binnen elke beweging is op consciëntieuze wijze geïnventariseerd welke maatregelen op welk schaalniveau denkbaar zijn om gezondheidskwesties (gebaseerd op de zes pijlers van positieve gezondheid) aan te pakken. Het geheel is prachtig verbeeld. De fraai geïllustreerde doorsnede van de regio is een voorstelbaar instrument om met bewoners, boeren, ondernemers en andere organisaties het gesprek aan te gaan. Ook de governancekant spreekt aan, met ambassadeurs van de vijf bewegingen als intermediairs tussen de overheid en lokale partijen.

Het ontbreekt de inzending echter aan concrete vervolgstappen die inzichtelijk maken welke interventies prioriteit hebben om zo het landschap en de gezondheid te verbeteren. Zelf ziet het team de introductie van sorghum als een relevante eerste stap. De jury snapt dit enigszins – met deze graansoort kan bijvoorbeeld de bodemkwaliteit verbeterd worden – maar het opnemen in het rotatiesysteem van sorghum is nog geen ruimtelijk verhaal. Hoe zorgt de aanplant van dit gewas op meerdere boerderijen dat het landschap verbetert, gezondheidsachterstanden afnemen en nieuwe economische ketens ontstaan? Zoals jurylid Jannemarie de Jonge zei: ‘Ze hadden per beweging systematisch moeten uitpluizen welke interventies de meeste gezondheidswinst opleveren, om die vervolgens uit te werken tot voorstelbare ruimtelijke toekomstbeelden.’

Het is de derde inzending die bovengenoemde aspecten – én een goede analyse, én een duidelijk ruimtelijk verhaal, én een geloofwaardige ontwikkelstrategie – in zich draagt. Waar vooraf de zorg bestond dat een regionaal netwerk van voedselbossen eendimensionaal zou zijn, en misschien ietwat modelmatig en top-down (met het gevaar dat dit idee in het gebied kon worden opgevat als de volgende ontginningsronde), overtuigt het ontwerpteam met een plan waarmee meerdere landschaps- en gezondheidsdoelen behaald worden. Het is niet voor niets dat de jury **Welzijnsoord Veenkoloniën** de eerste prijs toekent.

Sterk is het onderscheid tussen zogenoemde noaerbossen en agroforestry. Die eerste categorie is een manier om in en bij dorpen de sociale samenhang te versterken en gezond gedrag aan te wakkeren. Noaerbossen groeien uit tot plekken waar in navolging van de cultuurhusen bewoners samenkomen en activiteiten ondernemen. Kinderen leren er over de natuur, mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt kunnen er aan de slag en personen met psychische klachten werken er aan hun herstel. De inrichting van zulke bosjes wordt tot vreugde van de jury bepaald door de gemeenschap zelf. De invoering van agroforestry biedt perspectief aan agrarisch ondernemers. Het is een alternatieve vorm van landbouw die geld in het laadje brengt en tegelijkertijd minder druk legt op het landschap, de ondergrond en het water (lees: minder uitputting, minder vervuiling). Groot pluspunt: het voorstel maakt inzichtelijk hoe de aanplant van noaerbossen en agroforestry leidt tot een ander en gezond landschap. Daaraan liggen enkele heldere keuzes ten grondslag, zoals het vrijwaren van essen, het voortborduren op restzones waar nu al bosjes staan, en het ondanks de verschillende typologieën – in rijen, langs perceelsgrenzen, solitair en verspreid, in blokken – zoveel mogelijk volgen van het rechtlijnige verkavelingspatroon. Overtuigend is de redenering dat bossen hier geen fremdkoerper zijn: vóór de grote ontginningen in de negentiende eeuw was de omgeving tamelijk bosrijk.

De jury heeft waardering voor de realisatiestrategie. De aanpak om in generaties te denken – eerst enthousiasmeren, dan geleidelijk de juiste condities creëren – is met instemming ontvangen. Vooraf keek de jury uit naar hoe dit team de boerenstand mee zou nemen. Dat zij tot niets verplicht zijn, is geruststellend. Tegelijkertijd stelt het team dat in zones die geschikt zijn voor voedselbossen kavelruil nodig is om agrariërs die wel willen op de juiste plek te krijgen. Tot slot getuigt de financiële onderbouwing van verstand van zaken. De inzenders hebben de cijfers goed op een rij. Ze zijn er eerlijk over dat het zeker acht jaar duurt om zwarte cijfers te halen, maar dat boeren daarna niet meer afhankelijk zijn van externe input (zoals kunstmest) en niet langer kwetsbaar voor extreem weer.